

La polis com a organisme eusocial: la pedagogia com a sistema immunològic en el manteniment de la democràcia

MIQUEL AMORÓS HERNÁNDEZ

INTRODUCCIÓ

Són evidents les analogies existents entre la societat dels homes i les societats de les espècies eusocials de l'ordre dels himenòpters. Tanmateix, tan aviat com una nova disciplina, la sociobiologia, tractà de delinear les similituds etològiques i evolutives entre les societats humanes i les societats d'insectes socials, es va fer palès que la diferència fonamental radicava en una llibertat, la de l'home, mai a l'abast dels insectes socials.

Les societats dels insectes socials, dirigides mitjançant el desplegament d'uns algorismes comportamentals d'herència genètica, mancats de tota redirecció epigenètica per mitjà de l'ensenyament-aprenentatge, es caracteritzen per proporcionar respostes etològiques fixes, de caire instintiu, que no permeten albirar la característica signatura personal tan típica de la singularitat dels individus humans. Tanta és la uniformitat de les respostes que mostren els insectes socials, com la seva uniformitat genètica respecte de la reina, limitats a ser mers clons o robots del programa genètic de la casta reial, o potser en una comprensió més profunda d'aquest fenomen biològic, un fenotip estès del genotip de la reina.¹ La cohesió social dels himenòpters és absoluta; l'eficiència de la divisió del treball, plena; la llibertat dels subjectes, nul·la. Aquestes societats zoològiques semblen dictades per la normativitat dels sistemes totalitaris on la raó és absent.² Aquesta és la línia exactament oposada als desitjos de qualsevol educador.

1. Richard DAWKINS (1999), *The extended phenotype*, 2a ed. (rev. i ampl.), Oxford, Oxford University Press.

2. Bert HÖLDOBLER i Edward Osborne WILSON (2014), *El superorganismo: Belleza y elegancia de las asombrosas sociedades de insectos*, Madrid, Katz, p. 16.

Presentació de comunicacions.

D'aquesta manera, l'ésser que eduquem teleològicament cap a l'actualització de les seves potències és un ésser que tant és un *zôon*, un mer 'animal' cordat, com un *zôon politikón*, això és, un 'animal sociable', l'animal polític. I és només en la interioritat de la cultura i en la societat on aquest ésser pot esdevenir plenament humà, accedint a una organogènesi harmoniosa de les seves cinc dimensions humanes, precisament aquelles que recullen alguns dels fundadors de la pedagogia sistèmica.³

PERSPECTIVA SISTÈMICA: AUTOPOESI I ENDOSIMBIOSI DE LA DOBLE ARTICULACIÓ HUMANA EN L'ESSE I LA CULTURA

La definició d'un sistema té a veure amb la imposició d'un límit per part de l'observador.⁴ I és així que, llavors, tots dos, observador i observable, queden em-

3. Conrad VILANOU (coord.) (2005), *Doctor Alexandre Sanvisens Marfull: Pedagog i pensador*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 271.

4. Eugene P. ODUM (1992), *Ecología: Bases científicas para un nuevo paradigma*, Barcelona, Vdrà.

marcats per la territorialitat dialèctica establerta entre allò que queda dins i allò que és expulsat al defora del límit sistèmic. L'interior del sistema, dotat dels elements i relacions que el constitueixen, s'organitza neguentròpicament mitjançant una determinada legalitat interna.⁵ L'existència d'aquesta normativitat es contraposa amb la totalitat de l'entorn, entròpica, potser caòticament pànica. I el diàleg, fonamentat en el manteniment de la homeòstasi interna del sistema amb un entorn generalment hostil, demarca la discursivitat evolutiva del sistema.

La influència de la fulla de desenvolupament cultural i la fulla embrionària de desenvolupament biològic o natural estableixen un diàleg, una relacionalitat —*dia*, 'a través, mitjançant', del *lógos*, els 'llenguatges'— entre diversos moviments harmònics,⁶ entre els quals hem d'incloure tant aquells simbòlics com aquells altres de caire corporal o somàtic; però també els llenguatges inherents a les biomolècules, tals com el DNA i els RNA o les proteïnes.

ALLÒ POLÍTIC: LA PEDAGOGIA COM A SISTEMA IMMUNITARI A LA POLIS

El connectoma és allò singular que es deu estar dibuixant al nostre neocòrtex cerebral mitjançant les sinapsis neuronals facilitades.⁷ En el nostre cervell existeixen les emprems mnèmiques⁸ o representacions mentals,⁹ sobre la substància grisa cerebral. Les representacions mentals són les imatges que ens fem del món: les podem assimilar a les idees. Circulen dins la xarxa lingüística comuna: és així com les representacions mentals esdevenen socials. Finalment, per un procés de selecció, esdevenen les representacions culturals¹⁰ que conformen la nostra cultura.

Nogensmenys, l'home no és només una arquitectònica de la raó; som també els nostres sentiments. Finalment, també disposem d'emocions, moviments psíquics molt inferiors als elevats sentiments.¹¹ I aquestes, les emocions, educables conductísticament, són orquestrables amb la batuta de la manipulació segons determinats interessos, més publicistes que polítics.

Les emprems neurals es vinculen en l'àmbit inconscient i corporal amb els estats somàtics. Aquests inclouen les emocions, evolutivament no autopomòrfi-

5. Humberto MATURANA i Francisco J. VARELA (2004), *De máquinas y seres vivos: Autopoiesis: la organización de lo vivo*, 6a ed., Buenos Aires i Santiago de Chile, Lumen i Editorial Universitaria, p. 53.

6. Jakob von UEXKÜLL (2014), *Cartas biológicas a una dama*, Buenos Aires, Cactus, p. 93-94.

7. François ANSERMET i Pierre MAGISTRETTI (2006), *A cada cual su cerebro: Plasticidad neuronal e inconsciente*, Madrid, Katz, p. 40.

8. François ANSERMET i Pierre MAGISTRETTI (2006), *A cada cual su cerebro: Plasticidad neuronal e inconsciente*, Madrid, Katz, p. 85.

9. Dan SPERBER (2005), *Explicar la cultura: Un enfoque naturalista*, Madrid, Morata, p. 96-97.

10. Dan SPERBER (2005), *Explicar la cultura: Un enfoque naturalista*, Madrid, Morata, p. 97.

11. Joseph LEDOUX (1999), *El cerebro emocional*, Barcelona, Ariel-Planeta, p. 183.

cament humanes, és a dir, d'origen i funció animal, ordenades sobre un eix de plaer/displaer. Un esquema, doncs, massa simplificador i mutilant¹² com per permetre l'ús de les facultats superiors de l'esperit humà, la raó i els sentiments.

Aquest lligam de les empremtes neurals amb els estats somàtics explica el fet que, massa vegades, elements lligats a l'aparell psíquic emocional, com són les ideologies, romanguin com a difícilment accessibles als elements crítics de la raó pura.¹³

Si pensem que els totalitarismes neixen precisament de la publicació de determinades idees imposades com a marc mental que fa veure la realitat d'una determinada manera, que aquestes idees són tingudes com a indubtables, però de difícil defensa davant una racionalitat crítica, i que precisament és aquesta dimensió la que hauria de propulsar una pedagogia de la raó, comprendrem que només aquesta pot ser salvaguarda de la democràcia davant l'amenaça creixent de patologies polítiques com són els totalitarismes, tant propis com aliens.

12. Edgar MORIN (2015), *Enseñar a vivir. Manifiesto para cambiar la educación*, Buenos Aires, Nueva Visión, p. 20.

13. Edgar MORIN (2006), *El Método 4: Las ideas, su hábitat, su vida, sus costumbres, su organización*, Madrid, Cátedra, p. 141.